

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2013

LUKÁŠ STUHLÍK

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA VÝTVARNÉ VÝCHOVY

LUKÁŠ STUHLÍK

Výtvarná tvorba se zaměřením na vzdělávání

ÚZKOST– KONFORMITA– IDENTITA

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. David Medek

Olomouc 2013

„Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a použil pouze uvedené prameny a literaturu.“

V Olomouci dne 16. 4. 2013

Podpis autora práce

Poděkování:

Děkuji svému vedoucímu bakalářské práce Mgr. Davidu Medkovi za přínosné rady, trpělivost a odbornou pomoc.

OBSAH

Úvod	6
1. Existence člověka jako jedinečné bytí	7-8
2. Úzkost	8-10
3. Konformita	10-14
4. Identita	14-17
5. Identita ve světě umění	17-20
5.1. Zobrazení tváře	17-18
5.2. Tvář a identita ve videoartu	18
5.3. O vlivu společnosti	19
5.4. Autoportrét	19-20
6. O mém výtvarném zpracování	20-22
Závěr	23
Obrazová příloha	24-29
Seznam vyobrazení	30
Seznam použité literatury a internetových zdrojů	31-32
Anotace	33

Úvod

Má teoretická část je rozdělena do šesti hlavních kapitol. V první se snažím nastínit *Já* v kontextu filosofie existence, ze které vychází pojem úzkost. Je jakýmsi úvodem pro následující kapitolu a její téma by mělo částečně prostupovat do dalších kapitol, ačkoli se v nich filosofií existence šířeji nezabývám. V další kapitole je rovrstvue téma úzkosti, nikoli však z pohledu psychologie, ale v kontextu filosofie a společnosti. Úzkost je vyvolána pocitem odloučenosti a izolace, z níž se člověk snaží vymanit nejčastěji spojením se skupinou. Kapitolu se snažím strukturovat tak, aby plynule navázala na konformitu, která je obsahem třetí kapitoly. O konformitě jsem napsal text, který by měl být přiměřenou kritikou společnosti, která si vytváří řadu kultů, jimiž se snaží člověka zařadit do společnosti, učinit ho konformním. V této části se opírám o úvahy Ericha Fromma. V textu jsou zmíněny proměny a výměny kultů vedoucích až k současnému a patrně největšímu kultu, který se o konformitu stará, kultu práce. V námi vytvořené masové společnosti člověk získává pocit odloučenosti. Pro celek je jen malou bezvýznamnou částí v řetězu. Při četbě úvah o naší současné společnosti jsem měl potřebu zpracovat nějakým způsobem téma identity, o kterém z mnoha stran mluvíme jako o problému. Záměrně v textu o identitě nevycházím z žádných knih o psychologii. Výchozím autorem tohoto tématu se pro mě stal Zygmunt Bauman, který ve svých textech problém identity dostává do kontextu s postmodernitou a kritikou společnosti. V části o identitě se snažím nastínit to, jakým způsobem si člověk svou identitu utváří a jak tomu společnost a její aspekty napomáhají nebo nikoli. Domnívám se, že spolu tyto hlavní tři témata – úzkost, konformita a identita do jisté míry souvisí. Proto se snažím je v textu prolnout i mezi jednotlivými kapitolami. V páté části zmiňuji autory, kteří téma identity výtvarně zpracovávají, kteří mě do určité míry inspirovali a jejichž díla jsou mi svým pojetím sympatická.

1. Existence člověka jako jedinečné bytí

Svět je pouze v naší představě, je souhrn našeho vnímání, jednotlivých vjemů. Stejně tak je na tom naše *já*. Tak se ke světu složeném z jednotlivých jsoucn, včetně lidské existence, která je jeho součástí, staví empirikové.¹ Argumentují tvrzením, že stačí tvrdý spánek nebo bezvědomí. V tu chvíli nevnímáme svět ani naše *já*. Kde pak máme jistotu o světě a o naší existenci? Těžko se tedy můžeme ptát na nějaké obecné bytí a obecné principy, na které se ptala řada filosofických směrů. Filosofie existence se od hledání právě takovýchto principů odklonila a jejím hlavním předmětem zkoumání je lidské individuální bytí, které se snaží pochopit v kontextu časovosti a vztahu k okolnímu světu.

Existencialismus se začal formovat v období po 1. světové válce a teprve od té doby se o něm dá hovořit jako o výrazném filosofickém hnutí, přestože řada myslitelů, kteří jsou považováni za jeho představitele, jako například Martin Heideger, takové označení odmítlo. Myšlenky tohoto hnutí, již před jeho jasnějším zformováním, se promítly a ovlivnily práce, které nejsou jejich hlavním tématem a do uměleckých děl. Principy, ze kterých vychází, se dají dohledat již u filosofů 19. století, především Sörena Kierkegaarda. Na člověka a jeho bytí nahlíží jako na individuální konkrétní *já* v konkrétní situaci. Lidskou existenci chápe jako sled momentů, člověka jako dějinnou bytost, samotnou ve světě, jejímž jediným jistým cílem je smrt. Kierkegaarda je možné považovat za jednoho z prvních myslitelů, který byl schopen se kriticky vyjádřit k moderní civilizaci, nabízející pouze jakousi průměrnou, nezúčastněnou poloexistenci a přežívání.²

Přestože základní myšlenky existencialismu jsou s řadou myšlenek Kierkegaardových totožné, nenavazují na něho přímo, nýbrž se objevují nezávisle. Z toho se dá usuzovat, že tyto myšlenky se rodily z hlubší potřeby měnící se společnosti.³

¹ Hlavním představitelem je anglický filozof John Locke. Podle něj lze skutečnost poznat pouze prostřednictvím smyslové zkušenosti. Mezi další významné představitele patří George Berkeley a David Houme. Reálně pro ně nejsou věci, ale pouze vjemy těchto věcí. Existenci předmětného světa podle nich vlastně nelze vůbec dokázat.

² BLECHA Ivan, *Filozofie*, str. 167

³ STÖRIG Hans Joachim, *Malé dějiny filosofie*, str. 285

Heidegger přichází s pojmem *dasein*, který představuje člověka jako místo, kde se děje událost bytí, kde se uskutečňuje. Heidegger tvrdí, že *dasein* nemá svou existenci zajištěnou, jako například pouhý předmět, který prostě je. To znamená, že naše bytí se musí projevit a vyžaduje tak nějaké úsilí, k naší existenci tak patří nehotovost. Člověk je rozprostřen v čase, ve kterém se snaží vymezit, to znamená nějakým způsobem v čase směřovat vpřed. Člověk je svou vlastní budoucností, svým vlastním projektem tvoření sebe sama.⁴ Narodí se bez schopnosti cokoli ovlivnit, do světa bez jediné jistoty. Základem lidské existence je svoboda jeho individuálního bytí, jež má nekonečnou možnost vlastní volby, kterou se snaží využít k vlastnímu sebetvoření. Z nekonečné svobody bytí, které se člověk snaží využít a kterou se marně snaží naplnit, zároveň vyplývá jeho izolovanost. On sám je zodpovědný za svoji svobodu.⁵ To vše dělá z jeho oddělené rozervané existence nesnesitelné vězení. Člověk tak touží spojit se s okolním světem, vystoupit ze svého vězení – izolovanosti.

2. Úzkost

Jedním ze základních pojmů existencialismu je úzkost. Vyplývá právě ze svobody, kterou zpřítomňuje, z nekonečného stavu, že mohu. Existencialismus však úzkost vnímá jako stav, který člověka vytrhává z jeho každodennosti a umožňuje mu tak zakusit existenci v plné odpovědné podobě. Úzkost nelze přirovnat ke strachu, neboť strach vždy vyplývá z něčeho konkrétního. Oproti tomu se úzkost neváže k ničemu konkrétnímu a člověka odpoutává od materiálního světa, který nás obklopuje a připomíná mu bytí jako neuchopitelný, přesahující celek, jehož je součástí.

Úzkost pramení z pocitu odloučenosti a izolace, kdy člověk není schopen uchopit svět. Kdy není schopen využít svých možností. „Svět se může do mne vetřít, aniž mám možnost reagovat.“⁶ Svět se tak stává nesnesitelným, stejně jako vlastní existence. Člověk

⁴ BLECHA Ivan, *Filozofie*, str. 168

⁵ STÖRIG Hans Joachim, *Malé dějiny filosofie*, str. 286

⁶ FROMM Erich, *Umění milovat*, str. 16

tak pochybuje o vlastním smyslu svého bytí. Největší lidskou snahou je tak snaha vymanit se z vlastní odloučenosti.

Lidská odloučenost a pocit izolace se však mění se společností a prohlubováním individualizace. Dítě je v úzkém kontaktu s matkou, později rodinou a průběhem svého vývoje a sebeuvědomování se vyvíjí jeho individualizace, svoboda k něčemu a od něčeho. K témuž se dá připodobnit širší vývoj člověka a společnosti. Člověk se odpoutává od přírody a instinktů, později náboženství a feudalismu. Postupně se tak společnost individualizuje. Člověk získává více svobody a s ní více úzkosti, jak se v životě prosadit a naplnit svoji existenci.

Jeden ze způsobů překonávání odloučenosti jsou orgiastické stavy mnoha druhů. Tyto stavy se v primitivních fázích lidské společnosti stávaly společností uznanými, například šamanistické rituály řady kultur za pomoci omamných látek nebo jiné způsoby uměle vytvořeného transu. Při těchto stavech mizí vědomí okolního světa a s ním mizí i pocit odloučenosti. S vývojem lidstva se ony rituály začaly vytrácet, ačkoli se v různé míře stále objevují, jsou naší společností vytěsňovány a stávají se nepřístupnými. To však platí jen pro orgiastické stavy pouze za pomoci omamných látek, tedy alkoholismus a narkomanie, které jsou schopny tvořit tento stav pouze jedinci jako individualitě. Člověk pak svou izolaci prohlubuje a s ním i pocit studu a viny. Rituály různých podob bez požití omamných látek však z naší současné společnosti nevymizely, nýbrž zůstávají a získávají nové rozměry.⁷

Člověk se potřebuje spojit s okolním světem, ne se od něho dál izolovat, a to především díky jeho přirozeným potřebám. Podle Freuda se dá o jedinci uvažovat jako o individualitě, která se chce spojit s ostatními jen za účelem uspokojení vlastních tužeb jak materiálních a fyzických, tak duševních. Dá se proto mluvit o trhu – směnuje a druzí

⁷ Domnívám se, že za rituály dnešní doby, díky nimž člověk ztrácí vnímání reality, či jej zkresluje se dají dohledat na řadě současných fenoménů, jimiž je například pravidelné shlédnutí televizního seriálu, návštěva fitness centra, koncerty například elektronické a punkové hudby, nebo množství alternativních přístupů k "tělu a duši" pomocí různých pseudomeditací za pomoci řady ezoterických publikací ap. Všechny tyto fenomény jsou hltny naší společností a jsou významným artiklem na trhu, jimž jsou zároveň podporovány.

jsou prostředky k vlastnímu účelu, nikoli účelem samotným.⁸ „*Pocit naprosté osamělosti a izolovanosti vede k mentální dezintegraci právě tak, jako fyzické vyhladovění vede k smrti.*“⁹ Na trh vstupujeme s balíčkem svých možností, které se snažíme co nejlépe prodat a získat za ně to nejlepší a nejatraktivnější, co trh nabízí a kterému se tak snažíme přizpůsobit. Člověk se tak dostává do procesu přizpůsobování a postupně ke konformitě, neboť potřebuje patřit do nějakého většího celku, který tak dává jeho životu smysl.

3. Konformita

"Když je lidská bytost osamocená – tedy svobodná – je vždycky poražena. Musí tomu tak být, protože každá lidská bytost je odsouzena zemřít, což je největší prohra. Když se však člověk dokáže dokonale a naprosto podřídit, dovede uniknout vlastní identitě a splynout se Stranou, potom je všemocný a nesmrtelný."¹⁰

Tato Orwellova slova je možné parafrázovat a pod pojmem strana si můžeme představit řadu jiných možných slov. Nemusíme si nutně představit stranu nějaké politické moci, autoritářského a totalitního režimu, což je první asociace jednoznačně vycházející z příběhu románu 1984. Domnívám se, že je možné na místo slova strana, umístit slovo znázorňující jakoukoli jinou instituci a kult.

Člověk se pro dosažení svých potřeb musí pracovně začlenit do společnosti, musí tak přijmout z pudu sebezáchovy její podmínky, což zásadně ovlivňuje jeho osobnost. Nemusí to nutně znamenat potřebu hromadit majetek, člověk se pouze přizpůsobuje. To znamená, že jinak utvářená společnost nemusí takovýto fenomén vytvářet. Potřeba shromažďovat materiální bohatství je vlastní jen určitým kulturám. V naší moderní civilizované společnosti fungující na systému trhu je však tento fenomén typický, ba co víc, dokonce se stává principem, na němž celý systém stojí. Dychtění po slávě a úspěchu nebo posedlost pracovat jsou síly, bez nichž by se moderní kapitalismus nemohl

⁸ FROMM Erich, *Strach ze svobody*, str. 13

⁹ FROMM Erich, *Strach ze svobody*, str. 17

¹⁰ ORWELL George, 1984, str. 279– 280

vyvinout.¹¹ Vzniká tak kult práce. Člověk se dobrovolně zaměstnává za vidinou zisku, jež mu umožňuje přežít a co víc – "realizovat se", zanechat po sobě nějakou viditelnou stopu, ať už třeba jen dům a zasazený strom. Dostáváme se do stavu, kdy nepracovat je nemorální, neboť v tu chvíli nepokračujeme ve vytváření společného celku a s tím spojených "hodnot", jež nás přesáhnou.

Pro přežití, jak už bylo řečeno, je tak nutné přizpůsobit se mechanismům společnosti, na které je jedinec závislý. Člověk nechce být vyčleněn, nechce se izolovat, proto tak postupně přijímá veškerá pravidla společnosti, aniž už by šlo jen o jeho holé přežití. Veškerou svou činností se snaží vyplnit svůj "drahocenný čas", který ale zároveň nechce ztratit nějakou zahálkou, která vede k neproduktivitě. Člověk, ačkoli si na to stěžuje, se dobrovolně zaměstnává povinnostmi a zábavou, jen aby nemusela přijít chvíle ticha, která by mohla přejít do přemýšlení o sobě a smyslu života vůbec. Ten byl u středověkého člověka nalezen ve víře v Boha a mravní život, jež měl zaručit spásu na onom světě. Víra v Boha byla nahrazena vírou v kapitalismus a blahobyť, k čemuž patří etika vzorného zaměstnance, kdy spásou již není život věčný, ale dva týdny dovolené.¹² Není-li Bůh, vzniká pak kult fetiše, kterým je i "*jakákoliv činnost, pokud se stane samoučelem*"¹³, stáváme se pak otroky svého vlastního fetiše.

Lidé mají tendence a takřka potřebu splynout s davem, být konformní. Společnost se však snaží v lidech tuto umělou potřebu podněcovat a prohlubovat bez rozdílu, zda jde o společnost v systému kapitalistickém či v systému socialistickém. Principy konformity a kultu práce jsou tak v obou případech paradoxně totožné. Rozdíly jsou akorát ve způsobu podněcování ke konformitě. V nedemokratických autoritářských systémech je to propaganda a teror, zatímco v demokratických je potřeba konformity vyvolávána sugescí pomocí promyšlené podprahové propagandy. Jako příklad může sloužit množství "lifestylových" časopisů, jejichž obsahem jsou návody jak být cool a trendy, jak žít plnohodnotný život a nestát se "sockou", jež nezapadá do mustru šťastného člověka. Člověk se tak domnívá, že potřebuje být jedním z mnoha, být příslušníkem nějaké skupiny. To vše pramení z potřeby nebýt odloučen „*Nejhlubší příčinou lidské nespokojenosti je*

¹¹ FROMM Erich, *Strach ze svobody*, str. 14

¹² KAVALÍR Richard, *Labyrint Revue*, číslo 29–30, str. 5

¹³ MACHOVEC Milan, *Smysl lidské existence*, str. 50

*přece bacil neurčitosti a nejistoty, jestliže se vymyslí nějaký způsob jak od něho svět očistit – tím, že do něho zavedeme novou určitost v podobě majestátní postavy nutnosti, jakkoliv třeba nepůvabné...*¹⁴ Společnost se tak snaží směřovat lidi ke štěstí pomocí řádu založeném na omezování jejich možnosti volby. Člověk je uvězněn v řadě institucí, které mu společnost vytvořila, aby dohlížela na jeho spořádaný způsob života a sama si tak zajistila jasný homogenní tvar a funkčnost. Tyto instituce jsou neustále nahrazovány jinými, aby vydržely vést člověka celým životem. Zaměstnání, velké továrny či vojenská služba jsou instituce, které zajišťují konformitu a minimalizují tak možnost vypadnutí z řady, někdy pod výhrůžkou trestu pro nonkonformní jedince.

Zygmunt Bauman tvrdí, že v současné postmoderní době byla řada institucí, které sloužily jako státem řízené regulace zrušena¹⁵. Byly zprivatizovány a nahrazeny ještě více trhem a od nedávné doby internetem. Nad člověkem již není takový dohled, který mu řídí život, určuje jeho směr a význam. O to více je jeho bytí nahodilé a neurčité, neboť má více pomyslné svobody, se kterou opět neví jak naložit. Lidé mají nekonečnou potřebu vyhledávat slasti, která plyne z pocitu, že neustále něco schází. Něco, co nelze ani pořádně identifikovat, natož to, co schází nalézt. Člověk má pocit nespokojenosti a prázdnoty, který se pak snaží přehlušit něčím ještě silnějším, čímž je znovu navozen jistý bludný kruh.

Lidé si většinu času svou konformitu neuvědomují. Při veškeré lidské snaze nebýt odloučen mají také stejnou potřebu být individualisty a budovat si svoje ego. Nějakým způsobem se vymezit vůči ostatním a uchovat si svoji jedinečnost. Domnívají se, že jejich myšlenky jsou vlastní, ačkoli to z větší části není stoprocentní. „*Souhlas všech je jim důkazem správnosti „jejich” myšlenek*“¹⁶, příkladem je internet, který se stal prostorem, kde vzniká řada internetových komunit z lidí se stejným, ne zřídka omezeným názorem, vyhledávající informace, které je v jejich názoru utvrzují. Takovými jsou sociální sítě podporující narcismus jako myspace a facebook „*které povětšinou vytvářejí obsah, který je často pouze repetitivní, parazitický a konformistický*“¹⁷

¹⁴ BAUMAN Zygmunt, *Úvahy o postmoderní době*, str. 66

¹⁵ například vojenská služba

¹⁶ FROMM Erich, *Umění milovat*, str. 21

¹⁷ FISHER Mark, *Kapitalistický realismus*, str. 99

Stejně je tomu i v případech, kdy se lidé pokouší "naoko" z řady vymanit a poukázat na svoji originalitu řadou alternativ. Tato snaha je do jisté míry využita ve prospěch množství firem, které v různých odvětvích nabízejí způsoby jak být originální a od skupiny se odlišit. Může se jednat například o nabízené zboží se zaručeně originálním designem, které paradoxně sleduje trendy, aby nebylo "out" a mohlo uspět a jímž si můžeme dotvořit své obydlí. Kupující se tak dostává do stavu, kdy donekonečna sleduje nové výstřelky módy, aby měl to jedinečné a nové, jež mu umožní na čas vyčnívat z davu. Ovšem jen do té doby, než se výstřelek stane standardem pro drtivou většinu lidí a stane se konformním.

Fenomén, kdy se z minoritního jevu, který je alternativou, stává trend, lze například vysledovat v subkulturách mnoha různých období. Například poznávací znaky stylu hip hop a skateboardingu se dostaly z ulice do televizních kanálů jako MTV a následně do domácností. Volné kalhoty a boty, jako poznávací znaky tohoto stylu, se staly nutnou image pro většinu náctiletých. Takřka každý z obchodů, zaměřující se právě na takovéto zákazníky, se tak musel přizpůsobit a chtěl-li se udržet na trhu, musel následně do svého sortimentu volné kalhoty začlenit. Původní, především městská subkultura, se změnila na snůšku znaků objevujících se na každém klukovi z české vesnice. Podobně je tomu v případě alternativních, rádoby přírodně založených jedinců odkázaných na potraviny koupené sice v marketu, ale s lákavým označením "bio" a na oblečení z obchodů s opravdu "etno" zbožím.

Veškerá snaha o alternativu je ve výsledku zničena a člověk je opět konformní, ač třeba v jiné podobě. Přes snahu inklinovat k jinému způsobu života je mu to do jisté míry příjemné, neboť málokdo se chce vyčlenit úplně a izolovat se. Konformita zároveň zajišťuje plynulé fungování společnosti, ať už má tendence k individualismu, kdy jedince utvrzuje v pocitu jeho individuální svobody či kolektivismu. Ve všech případech je totiž podle Baumana společnost továrnou na hodnoty, které člověku pomáhají se přenést nad uvědoměním si své konečnosti.¹⁸ To, čím společnost měla být, tedy jakýmsi garantem toho, že život člověka má smysl, se paradoxně změnila v masovou společnost, kdy

¹⁸ BAUMAN Zygmunt, *Individualizovaná společnost*, str. 11

se člověk lopotí za nejistým živobytím a kdy si není jistý svým významem ve světě. Začíná pochybovat o svém já a o vlastní identitě.

„Koncept masové společnosti je jedním z důležitých rysů moderních společností. Člověk se stává atomem, jehož základní charakteristikou je jeho izolovanost od ostatních.“¹⁹ "Ne náhodou si právě v této době rozmachu a moci institucí lidské individuum uvědomuje začasť – více než kdy doposud – svou osamělost. Neboť i v zástupu může být člověk osamocen, ztracen a opuštěn až k zoufalství: může být pouhým nástrojem někoho druhého, článkem v řetězu, může jen vyplňovat místo a být jeden z mnoha, bez sebe, bez vyhrazení svého já.“²⁰

4. Identita

"Ptát se tu na identitu a pojem "identity" má smysl pouze potud, pokud identita může být jiná, než je, pokud její bytí je otázkou neustálé péče a nutného dokazování. Tázání po identitě vyrůstá z pocitu rozkolísanosti existence, její "manipulovatelnosti" všech forem, jež přijala."²¹

Descartes a ostatní filozofové francouzského osvícenství přistupovali k lidské identitě jako k něčemu ztracenému, od něhož nás odhání pudy. Jedině cestou rozumu můžeme dojít k poznání naší pravé identity, jakémusi archetypu lidské podstaty, která je společná všem lidem. Různorodost tak byla chápána patologicky. Od Nietzscheho a Heidegra se začalo o identitě přemýšlet jako o stavu, jež je potřeba budovat z potřeby individuality. Oba přístupy se však shodují, že identita člověku není dána, že je potřeba ji hledat.

Zygmunt Bauman se odkazuje na Maxe Webera, který lidskou existenci přirovnává ke kalvínistickému pojetí poutníka, snažíc se přiblížit božskému cíli bez veškeré činnosti,

¹⁹ ŘÍCHOVÁ Blanka a kolektiv, *Západoevropské politické systémy: komparace politických systémů*, str. 230

²⁰ MACHOVEC Milan, *Smysl lidské existence*, str. 84

²¹ BAUMAN Zygmunt, *Úvahy o postmoderní době*, str. 27

zábavy, rozkoše, která odvádí od cesty. Člověk je na pouti za cílem, za svým životním posláním, jakoby ve snaze zajistit si věčný život skrze velké věci, které se po sobě snaží zanechat, jimiž se snaží přesáhnout svůj individuální život. „...je jím *"naplnění poslání"* – realizace potenciálu, využití možností obsažených v přirozené dispozici, jinými slovy je jím vlastně důsledná konsekventní a do konce dovedená konstrukce identity.“²² Člověk si tak plánuje svou pouť, racionálně uvažuje jak nejspíše dojít cíle, při níž cit a intuice nejsou na místě.

Identita je tak podle Baumana něčím, co si člověk konstruuje a je možné konstruovat různými způsoby. Identita tedy není obecně dána, je to úkol, před kterým nelze prchnout.²³ Člověk je při tvorbě identity postaven před dva problémy. Jedním je vymezit se proti druhým, být odlišný a druhý problém představuje zajistit si jakousi konstantnost svého charakteru.

Tvorba identity jako poutě uvedené výše je závislá na jasně strukturovaném světě. Tento typ kontinuální pouti sebetvoření, již není tak typický pro postmoderní společnost, kde se život děje v jakýchsi epizodách. Kontinuální konstrukt identity fungoval tak, že jedna zkušenost, nynější prožívaná epizoda, byla takřka vždy s jistotou využitelná k další na sebe navazující situaci, jakési stavbě. Oproti tomu je dnešní epizodičnost života nejistá a nezaručuje kontinuitu. Málo kdo může počítat s tím, že jednu kvalifikovanost bude používat do konce života. Práce není životní a často ani dlouhodobá. Je to způsobeno tlakem společnosti na to být flexibilní a díky tomu se mění hodnota zkušenosti, která tvoří naši identitu. Zkušenost se stává nežádoucí, neboť tvoří navyklé pohledy na svět, které v pracovním procesu mohou brzdit. Při sledování inzerce s pracovními příležitostmi si nelze nevšimnout množství hesel o flexibilitě a "týmovém duchu". Problémem je pak nemožnost soustředit se na budoucnost, která je nejistá. Nejisté je i rozhodování při budování tvorbou vlastní identity. *"Postmoderní kontext tedy preferuje – snad se to tak dá říci – absenci přesně vymezené identity."*²⁴

²² BAUMAN Zygmunt, *Úvahy o postmoderní době*, str. 21

²³ BAUMAN Zygmunt, *Úvahy o postmoderní době*, str. 27

²⁴ BAUMAN Zygmunt, *Úvahy o postmoderní době*, str. 35

U všeho se předem počítá s dočasností a není to jen v souvislosti se zaměstnáním. Nepreferují se ani dlouhodobé mezilidské vztahy, které jsou jen do té doby, dokud jsou jakkoli prospěšné (citově i materiálně). Naopak je preferována emocionální distancovanost od předmětu momentálního zájmu, snaha nebýt fixován, neboť to znemožňuje využít všechny nabízené možnosti. Vždycky však člověku zbývá nepříjemný pocit, že některé nabízené možnosti nebyl schopen využít. Má pocit, že neustále něco ztrácí, že jakákoli cesta, kterou se vydá, nemusí být ta pravá a vylučuje jinou z řady možných. Člověk pak tímto způsobem ztrácí svoji konzistentnost. Je rozdroben na částičky samostatných epizod, jež nejsou nijak propojeny ani kausálně, ani logicky a tím je tak budování vlastní identity o to více stížené. Narozdíl od člověka moderního, jemuž stačilo jedno zaměstnání do konce života a minimum možností mu vytvořilo jasnější směr ke skálopevnému sebepojetí.

Všechny tyto okolnosti jsou do značné míry způsobené trhem a konzumem, které člověka nutí pochybovat nad tím, jestli svůj život skutečně prožívá "naplno". Kupte si to a ono, jeďte za nejlepším zážitkem Vašeho života, tento film Vám zaručeně změní život, atp. Toto jsou hesla, která nás denně obklopují a nelze jimi nebýt ovlivněn. Trh se stal paradoxně institucí úniku před sebou samým a neustálým pochybováním o sebetvoření. Jako příklad lze uvést stále nekončící tvorbu obrovských nákupních zón, kde lidé tráví čas, aby ukojili své tužby. V těchto zonách již lidé netráví čas jen za účelem nakupování, ale užívají si být tam, uprostřed té nekončící nádhery. Lidé jsou na nakupování a hltání zábavy a "krásy" závislí, ačkoli se tato závislost tváří jako svoboda, spontánnost, vnitřní puzení a rádo se tomu také věří.

Každopádně však nelze opomenout, že nejistota při pohledu na obraz svého života je způsobena neustálým tokem množství informací. Spolu s růstem hluku stále nových informací jakéhokoli média se zvyšuje i práh citlivosti, takže každé následující sdělení musí být hlučnější než předchozí.

Chápání světa již není tak jednoznačné. Lidem se stýská po zjednodušeném světě, ztrácí důvěru v budoucnost, což vyplývá z neschopnosti orientovat se ve světě, v přebujelém systému, ve kterém člověk tápe a je jím samotným v systému uvězněn. Z toho vyplývá potřeba člověka uniknout ze skutečnosti za pomoci hledání konspirací

o tom, "kdo" vlastně svět a jeho život řídí. Snaží se vytvořit si svůj vlastní mikrosvět, ve kterém si bude více jistý svého významu. Nedůvěra ve skutečnost mnohdy dosahuje takového rozměru, kdy nic není opravdu skutečné dokud to nebylo zachyceno na videozáznamu. Skutečnost se tak utápí ve své sebe prezentaci. Důkazem je například nahrávání si rodinných oslav. Nevzniká pak paradoxní situace, kdy si člověk není jistý tím, co je skutečnost a co je jen jejím obrazem?

Ještě k většímu rozměru pochybování o skutečnosti dochází v případě tvorby vlastní identity a za pomoci již zmíněného internetu, kde si člověk vytváří své alterego a snaží se tak vylepšit svůj sebeobraz. Člověk sleduje ostatní osoby a ví, že sám je taktéž sledován, což není pouze ve virtuálním prostoru internetu, který však napomáhá větší anonymitě a s ním spojeným voyerstvím. Člověk si v tomto prostoru vytváří svůj portrét – autoportrét, který si idealizuje.

5. Identita ve světě umění

V této části textu není cílem, a není to ani možné z důvodu omezeného rozsahu, zmapovat veškeré projevy tématu identity v jednotlivých výtvarných oborech a médiích. Jde pouze o jakýsi nástin možností jak toto téma zpracovat. Zmiňování autoři a jejich práce nejsou vybráni podle nějakého například chronologického systému, ani podle přímé podobnosti s mým zpracováním. Vybral jsem je z důvodu, že jsou mi blízké a jsem schopen se s nimi do určité míry ztotožnit.

5.1. Zobrazení tváře

K tváři můžeme přistupovat jako k samo o sobě zobrazujícímu mediu, které předává celou řadu signálů o osobní identitě, věku, pohlaví, výrazu, aktuálním zdravotním stavu aj. Tvář nás tak prezentuje jako jedinečné bytosti. Ne náhodou je tvář jedním z hlavních, ne-li vůbec hlavním motivem umělců zabývajících se problémem identity. Do značné míry lze říci, že nárůst výtvarného zájmu o identitu jde ruku v ruce s rozšiřováním obrazu tváře v moderní vizuální kultuře – rodinných momentkách, reklamě,

mediálních fotografiích celebrit aj. Tento trend, kdy můžeme neustále pozorovat obraz tváře v různých formách, ještě více umocnil příchod digitálních technologií posledních let. Tyto aspekty lze také považovat za hlavní příčinu výtvarného ztvárnění tváře a identity nejčastěji v mediu fotografie a videa. „*Po celé dvacáté století platilo – a dodnes platí, že mnohé z nejpůsobivějších sond do lidské tváře a její moci, se odehrály v těchto mediích.*“²⁵

5.2. Tvář a identita ve videoartu

Videoart byl ze začátku spojen pouze s videozáznamem akce, performance a bodyartu, později se však tvář a její akce ve videu stala jedním z hlavních předmětů. V takovémto videoartu jde o zkoumání a konfrontaci vlastního já a jeho obrazu. Zkoumá tak zobrazování identity.

Recording Studio From Air Time (1973) je záznam performance Vido Acconciho v Sonnabend Gallery, kde po dva týdny Vido Acconci seděl sám v prázdné místnosti jen s videokamerou, jež ho snímala, se svým já v zrcadle v emocionálním monologu. Tento záznam byl přímo promítán návštěvníkům galerie a z jeho nejniternější zповědi se tak stalo pouhé divadlo. Umělec při této akci a videu, odpovídá díky zrcadlu svému stále se měnícímu obrazu. (Obr. 1)

Elektronický obraz byl využit k zobrazení identity rozbitím jasně vymezeného tvaru těla a tváře ve videu. Snaží se tak zobrazit rozdíl mezi já a jeho tělesným médiem. Takový princip deformace obrazu se objevuje ve videu Joan Jonas *Left Side, Right Side* (1972), kde si pohrává s obrazy současně promítanými na monitoru a odráženými v zrcadle. Výsledkem je rozdvojení tváře, což se stává metaforou neurčitosti, nestability a rozpolcenosti ega a identity, stejně jako metaforou vnímání subjektivity a objektivitu. (Obr. 2)

V trojici videí z roku 1976 *Third Tape, Four Sided Tape a East Ended Tape* Peter Campus taktéž manipuluje s obrazem tváře. Ve videích on a jeho spoluperformeri

²⁵ KESNER Ladislav, TVÁŘE= FACES, Galerie Rudolfinum, str. 7

modifikují a deformují svou tvář. V jednom si muž omotává tvář lepící páskou, tříští svůj obraz pomocí malých zrcátek, noří hlavu do vody. Posouvá hranici mezi iluzí a realitou, já a jeho obrazem. V dalším množí obraz pomocí více obrazovek. Ve své práci znázorňuje mnohotvárnost *já*, maskování sebe a identity. (Obr. 3, 4)

5.3. O vlivu společnosti

Dalším umělcem, který mě zaujal, je Rineke Dijkstra. Ve své práci se zabývá vlivem společnosti na dospívajícího člověka. Rozpracoval cyklus mladých lidí ve vojenské službě. Na fotografiích je jasně patrná změna ve výrazu tváře. Z nejistě vyhlížejícího chlapce na první fotografii se na druhé tentýž člověk mění v "muže" po třech letech kariéry ve Francouzské cizinecké legii. (Obr. 5, 6) Podobnému tématu o vlivu společnosti se věnuje Andreas Gursky v díle *Hong Kong Stock Exchange* (1994). Dvojobraz zachycuje lidské figurky v jednotném úboru v prostorách hongkongské burzy. Člověk je zobrazen jako jedna část obrazu tvořící jakýsi ornament. (Obr. 7)

5.4. Autoportrét

*"Jako bychom chtěli v každém okamžiku bytí svou identitu nejen znázornit, představit okolí, doslova předat a prodat, ale souběžně i vnutit jiným identitám a tak se snad podílet na jakési umělé, vnější, neživé nesmrtelnosti. Přitom vlastně neděláme nic jiného, než že tvoříme jeden stále otevřený a v zásadě i nekonečný autoportrét."*²⁶

Autoportrét je jeden z možných a velmi častých uměleckých ztvárnění přemýšlení o sobě samém a vlastní identitě. Základním nástrojem pro ztvárnění autoportréту v jakémkoli výtvarném médiu, ať už se jedná o malbu, fotografii, sochu, aj., se stává zrcadlo. *"V zrcadle se nachází vždy někdo jiný než ten, kdo existuje ve skutečnosti. Od zrcadla narozdíl od bezprostředního a čistého zření totiž vždy něco dychtivě očekáváme."*²⁷ Nastává tak situace, kdy autoportrét, kterým se snažíme sami sebe zachytit,

²⁶ SUK Jan, článek *Dekadence autoportréту*, Labyrint Revue, číslo 21– 22, str. 9

²⁷ SUK Jan, článek *Dekadence autoportréту*, Labyrint Revue, číslo 21– 22, str. 10

pokud možno objektivně, se pokaždé paradoxně stane idealizací zobrazovaného, tedy sebe. Narozdíl od portrétování jiné osoby, kdy je ztvárňována bezprostřední skutečnost, se autoportrétista neobejde bez zrcadla jako klamného a velmi pochybného nástroje.

Autoportrét je v jakékoli podobě monologem se sebou samým, nevylučuje však možnost tázat se po jeho významu. Existují určité dva směry v autoportrétu. Jedním z nich je snaha o stylizaci. Jako příklad takovéto stylizace uvádí Suk ve své eseji autoportrét Albrechta Dürera, " *který jakoby nesl otisk středověkých mistérií a ježíšovského kultu.*"²⁸ (Obr. 8) Druhým směrem v autoportrétu je snaha zachytit se ve své konkrétní časovosti jako je tomu například u Rembrandtových autoportrétů. (Obr. 9) V takovýchto autoportrétech jde o osamělou meditaci nad svým já, nad rysy, které jej tvoří a pod nimiž se skrývá trvalé já.

Stylizovaný autoportrét se zabývá vlastní tváří zasazenou do určitého kontextu, buď pomocí samotného zobrazení tváře nebo okolního prostředí. Oboje tak může dotvářet význam obrazu. Výtvarník zobrazující sám sebe se tak navléká do nějaké role, skrze kterou se snaží divákovi sdělit obsah svého obrazu. Takovými jsou například autoportréty z cyklu fotografií Cindy Sherman *Untitled Film Stills* (1977-80). (Obr. 10, 11) V těchto fotografiích markýruje fiktivní role filmových ikon, vyzývavě hledících k divákovi. Reaguje tak na potřebu lidí ztotožnit se se svoji celebritou a spíše než s ní, tak s jejím fiktivním osudem, fiktivním cizím já, jimž vytěsňují svůj vlastní "nezajímavý" život.

6. O mém výtvarném zpracování

Přestože jsou pro mě výše zmíněná díla zabývající se především identitou pomocí nových medií inspirativní, rozhodl jsem se pro zcela odlišné medium. Principy ztvárnění jsou však v základu poměrně podobné. Stejně jako v řadě videoartů jsem se ve své práci snažil zkreslit svou tvář.

²⁸ SUK Jan, článek *Dekadence autoportrétu*, Labyrint Revue, číslo 21–22, str. 8

Základem mé práce je sochařský autoportrét v životní velikosti. Autoportrét je vybrán záměrně, neboť jak jsem již zmínil, člověk se výtvarně ponoří do "práce sám nad sebou". Člověk se při vytváření autoportrétu zkoumá ve snaze ztvárnit co nejdokladnější anatomickou podobu a tím poznat své vlastní rysy a identitu. I to byl jeden z důvodů proč jsem se nerozhodl rovnou pro odlitek svého těla, ale snažil jsem se svou figuru vytvořit klasickým sochařským postupem – od modelace v hlíně až k finální vylaminované soše z polyesterové pryskyřice. Při modelování vzniká sochařská nadsázka. Díky tomuto postupu by tak měla socha vypadat přesvědčivěji, než kdyby vznikla odlitím člověka. Má podobizna mi přes veškerou snahu není stoprocentně podobná. Jsou tam však zachyceny základní rysy, u nichž se domnívám, že jsou pro mě specifické a charakteristické. Mezi ně patří objemné vlasy, profil obličeje a ledabílý prohnutý postoj, který má také společně s povrchovou úpravou ve finále celé téma trochu ironizovat.

Povrchová úprava je nejpodstatnějším znakem na celé soše. Inspirací pro takový povrch mi byly sochy a instalace Anishe Capoora. Vytváří monumentální objekty z vysocereflexní oceli. Jeho objekty jsou instalovány ve venkovním veřejném prostřanství, které zkreslují a vytváří iluze. *"Vyvolává existenciální otázky a nutí k zamyšlení nad magickou symbolikou zrcadel"*²⁹ (Obr. 12, 13) Další inspirací mi byla instalace 70 pokovených skleněných objektů Pavla Kopřivy *Lokální problém* (2001), s lesklým, až zrcadlovým povrchem. (Obr. 14) Kopřiva svou instalaci prezentuje takto: *"Metalická nákaza prosakující se do architektury odjinud, poukazuje na plíživou schopnost krásy a dokonalosti napadnout náš život a ovlivnit ho. Lesklý povrch odráží vše v okolí a pohlcuje i diváka do tohoto překrásného omámení"*.³⁰ Odraz okolí byl i mým záměrem a to hned z několika důvodů.

Lesklým povrchem se snažím zachytit stav úzkosti, který výše popisují slovy Ericha Fromma jako stav, kdy se do člověka vtírá svět. Kdy je světem pohlcen a ztrácí tak jistotu o sobě samém, neboť není schopen na něj reagovat a projevit se v něm. Dále pak lesklý povrch představuje schopnost člověka přizpůsobit se společnosti, spojit se a touhu

²⁹ JENÍČKOVÁ Eva, <http://www.designmagazine.cz/umeni/19223-anish-kapoor-nastavuje-londynu-zrcadlove-objekty.html>

³⁰ KOPŘIVA Pavel, <http://www.pavelkopriiva.name/lokalni.htm>

být do jisté míry konformní a zbavit se tak na čas úzkosti. Konformita pak nastiňuje problém s hledáním a tvorbou vlastní identity. Člověk si není jistý svým vlastním *já*, tím, co je v něm autentické a co je jen výsledkem vnějších jevů, čeho je pouze odrazem.

Divák, který sochu pozoruje, na jejím povrchu spatří obraz sám sebe. Divákův obraz je však zkreslený a zdeformovaný, je na povrchu víc tušený než je tomu při pohledu do zrcadla, kde je jeho obraz takřka totožný s jeho *já*. Zdeformovaná je však díky odrazu okolí i samotná socha a já v ní vyoportrétovaný.

Při přemýšlení jak vytvořit lesklý povrch jsem se rozhodl pro polepení sochy zrcadlem nařezaným na malé kostičky. Socha tak připomíná jakéhosi "discoboye", který celé téma zlehčuje a odvádí od něho pozornost. Stejně jako o to usiluje současný zábavní průmysl a "naše" popkultura.

7. Závěr

Ve své práci se snažím výtvarně zpracovat tři témata jimiž jsou úzkost, konformita a identita a skloubit je do jednoho díla. Tato témata se snažím popsat i ve své teoretické části a dostat je do spojitosti. Prvním tématem, kterým jsem se začal zabývat, bylo *Já* ve spojitosti s úzkostí. Při vyhledávání a četbě literatury se mi téma začalo více rozvrstvovat až ke konformitě a posléze identitě. Mám pocit, že spolu tato témata úzce souvisí a doufám, že se mi spojitost, kterou v nich spatřuji, podařilo nastínit. Jsem si vědom toho, že každé z témat by si zasloužilo zpracovat zvlášť, a to jak výtvarně, tak i v teoretickém textu. Co se týče samotné výtvarné práce, jistě by ji šlo vytvořit jinak. Je možné, že může vyvolávat pocit prvoplánu díky formě, která připomíná discokouli, možná že tato forma i odvádí od tématu. Možná by šlo vytvořit umělecké dílo, které by více apelovalo na tato témata a bylo více kritické. Především na téma identity, o které se v současné době tolik mluví v mnoha souvislostech.

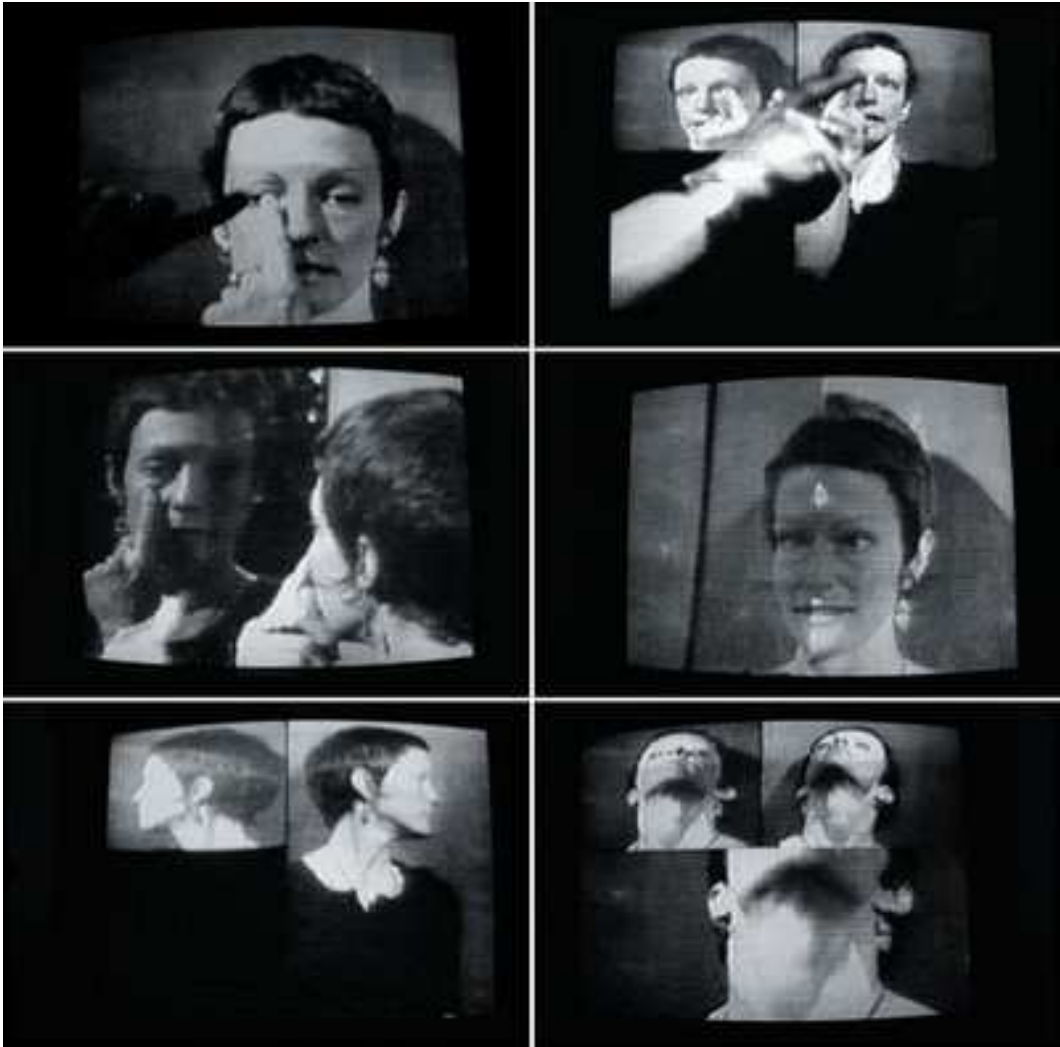
Obrazová příloha

1

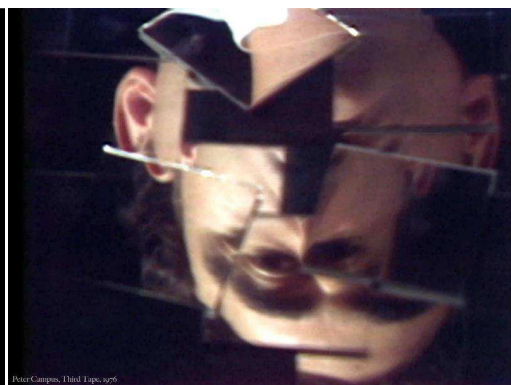
2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

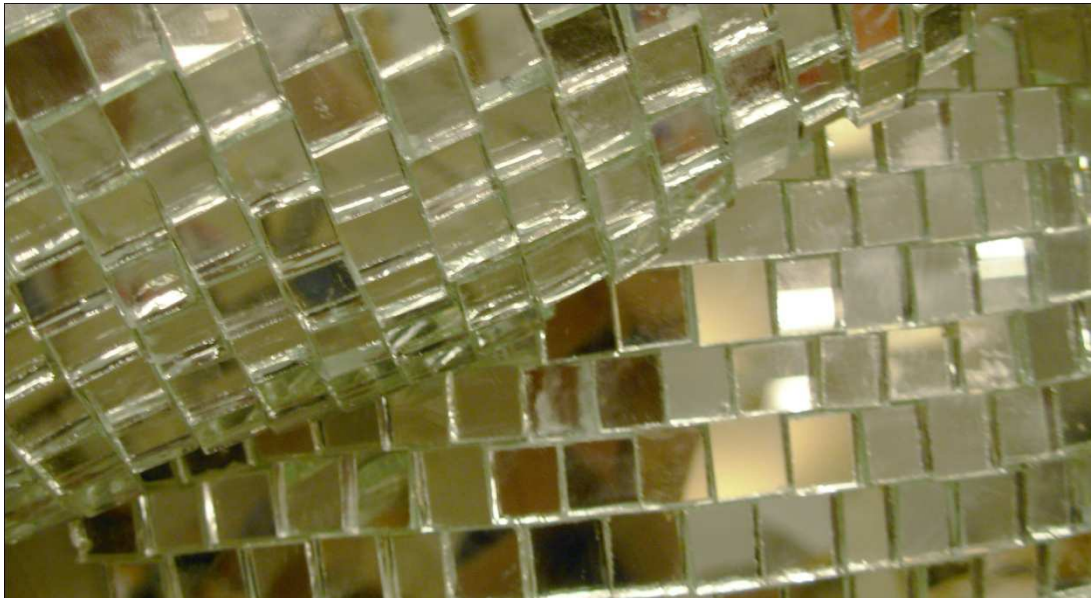
14

15

16

17

Seznam vyobrazení:

1. Acconci Vito, *Recording Studio From Air Time*, video, 1973.
2. Acconci Vito, *Recording Studio From Air Time*, video, 1973.
3. Jonas John, *Left side, rihgt side*, video, 1972.
4. Campus Peter, *East Ended Tape*, video, 1976.
5. Campus Peter, *Third tape*, video, 1976.
6. Dijkstra Reneke, *Olivier Silva z cyklu Francouzská cizinecká legie*, fotografie, 2000.
7. Dijkstra Reneke, *Olivier Silva z cyklu Francouzská cizinecká legie*, fotografie, 2003.
8. Gursky Andreas, *Hong Kong Stock Exchange*, fotografie, 1994.
9. Dürer Albrecht, *Autoportrét (28 let)*, olej na desce, 1500.
10. Rembrandt van Rijn, *Autoportrét*, olej na plátně, 1659.
11. Sherman Cindy, z cyklu *Untitled Film Stills*, fotografie, 1977– 80.
12. Sherman Cindy, z cyklu *Untitled Film Stills*, fotografie, 1977– 80.
13. Capoor Anish, *Cloud Gate*, objekt, 2004.
14. Capoor Anish, *C-curve*, objekt, 2009.
15. Kopřiva Pavel, *Lokální problém*, instalace, 2001.
16. Stuchlík Lukáš, *Úzkost– konformita– identita*, socha, 2013, fotodokumentace Lukáš Stuchlík.
17. Stuchlík Lukáš, *Úzkost– konformita– identita*, socha, 2013, fotodokumentace Lukáš Stuchlík.

Zdroje

Literatura

MACHOVEC, Milan / *Smysl lidské existence*, Praha: Akropolis, 2006.

ŘÍCHOVÁ, Blanka a kolektiv / *Západoevropské politické systémy: komparace politických systémů*. Praha: Akropolis, 2009.

FISHER, Mark / *Kapitalistický realismus*, Praha: Rybka, 2010.

STÖRIG, Hans Joachim / *Malé dějiny filosofie*, Praha: Zvon, 1992.

BAUMAN, Zygmunt / *Individualizovaná společnost*, Praha: Mladá fronta, 2004.

BAUMAN, Zygmunt / *Úvahy o postmoderní době*, Praha: Sociologické nakladatelství, 2002.

FROMM, Erich / *Umění milovat*, Praha: Český klub, 2008.

FROMM, Erich / *Strach ze svobody*, Praha: Naše vojsko, 1993.

ZHOŘ, Igor / *klíče k sochám, čtení o sochách a sochařích*, Praha: Albatros, 1989.

Labyrint revue: časopis pro umění a kulturu, *Kult práce*, č. 29-30, ročník 2011.

Labyrint revue: časopis pro umění a kulturu, *Autoportrét*, číslo 21-22, ročník 2007.

KESNER, Ladislav / *Tváře = Faces: Galerie Rudolfinum*, Praha 2012.

BRÜDERLIN Markus, WALLNER Julia, BROEKER Holger, NEDOMA Petr / *Já, bezesporu = Undeniably me: Galerie Rudolfinum*, Praha 2011.

BLECHA Ivan / *Filosofie* / Olomouc, 1998.

ORWELL George / *1984* / Praha: KMa, 2003.

Internetové zdroje

(vyhledáno 16. 4. 2013)

<http://www.beinmag.com/cs/article/tvare-v-galerii-rudolfinum-svetovy-fenomen-videoart>

<http://vanessagully.blogspot.cz/2012/12/peter-campus-and-lucas-blalock.html>

<http://www.macba.cat/en/expo-vito-acconci>

<http://artnews.org/news.php?i=208&t=news>

<http://visionsandnoises.blogspot.cz/2009/07/film-stills-from-joan-jonass-left-side.html>

<http://www.artslant.com/global/artists/show/41590-rineke-dijkstra>

http://www.artpractical.com/feature/interview_with_rineke_dijkstra/

http://www.saatchi-gallery.co.uk/aip/andreas_gursky.htm

<http://prostheticaesthetics.wordpress.com/2012/10/03/on-anish-kapoor-part-2-from-microcosm-to-narcissism/>

<http://www.pavelkopriva.name/lokalni.htm>

<http://www.cindysherman.com/images/photographs/UntitledFilmStill6.jpg>

<http://www.cindysherman.com/images/photographs/UntitledFilmStill8.jpg>

http://www.artmuseum.cz/reprodukce2_pohled.php?dilo_id=36316:12

http://www.artmuseum.cz/reprodukce2_pohled.php?dilo_id=7402

<http://www.designmagazine.cz/umeni/19223-anish-kapoor-nastavuje-londynu-zrcadlove-objekty.html>

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Lukáš Stuchlík
Katedra:	Katedra výtvarné výchovy
Vedoucí práce:	Mgr. David Medek
Rok obhajoby:	2013

Název práce:	Úzkost– konformita– identita
Název v angličtině:	Anxiety– conformity– identity
Anotace práce:	<p>Text bakalářské práce se zabývá spojitostí úzkosti, konformity a identity v kontextu dnešní doby. Obsahem je nástin problému identity v umění. Součástí je popis vzniku a průběhu mojí praktické práce a obrazová příloha.</p>
Klíčová slova:	Identita, konformita, úzkost, socha, videoart, autoportrét.
Anotace v angličtině:	<p>Bachelor thesis deals with the continuity of anxiety, conformity and identity in the context of our society. Content is an outline of the problem of identity in art. Part of bachelor thesis is description of inception and creative process of my practical work. There is supplementary list of pictures enclosed.</p>
Klíčová slova v angličtině:	Identity, conformity, anxiety, sculpture, videoart, selfportrait.
Přílohy vázané v práci:	DVD
Rozsah práce:	33
Jazyk práce:	Český